

VAN DE LIEFDE EN DE ZEE

© 2019 Willem Frederik Ern 

Eerste druk: april 2019

www.vandeliefdeendezee.nl

Uitgegeven door Uitgeverij DeWielen²

www.dewielen2.eu

Omslagontwerp Studio DeWielen²

Foto achterzijde Het Utrechts Archief

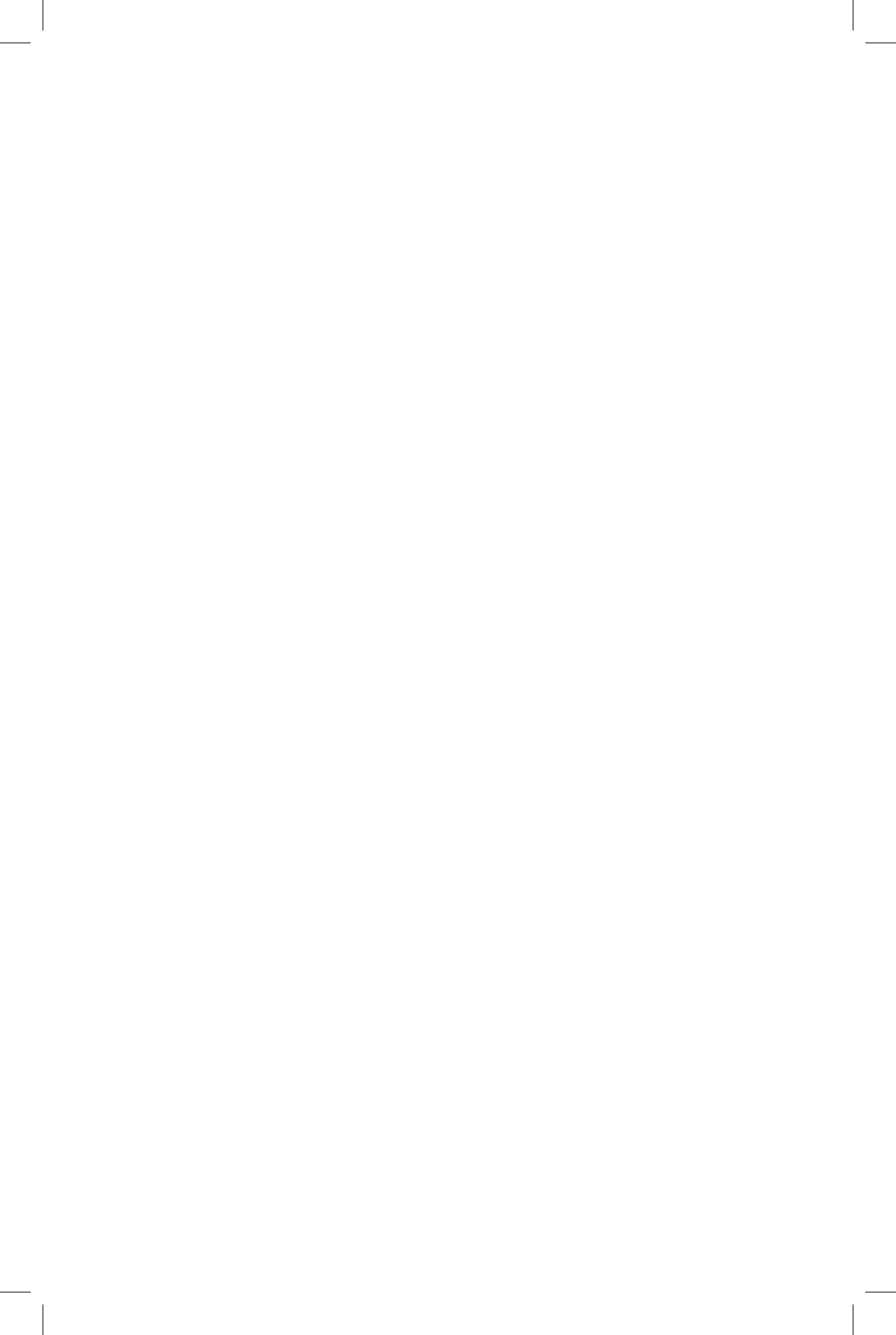
Foto auteur Drukkerij Twente Print, Tubbergen

ISBN: 978 90 827 6531 1

Willem Frederik Ern 
VAN DE LIEFDE EN DE ZEE

ter nagedachtenis aan J.J. Erenstein (1899-1977)

Uitgeverij DeWielen²

Hoop	7
Breuk	67
Gewenning	175
Schaduw	323
Terugkeer	377

HOOP

HOOFDSTUK 1

New York City, 27 april 1940

“DAGERAAD VAN EEN NIEUWE tijd’, dat is het thema.” Werkmans stem klonk sonoor en overtuigend als altijd. *“Dawn of a new day*, zoals ze hier in de States zeggen. *Building the world of tomorrow*. ‘Zo gaat de nieuwe wereld eruitzien’, vrij vertaald.”

Koos Siemelink, eerste machinist van de Padong, bekeek zijn twee maten in de wachtrij voor hem met een glimlach: Tom Werkman, scheepstimmerman, de geleerde vrijbouter die de halve wereld al gezien had en als je hemzelf moest geloven de hele (‘en dan bedoel ik het vasteland. Steppe, woestijn, gebergte. Niet wat de gemiddelde zeeman ziet. Want zo is het toch? Je gaat naar zee om de wereld te zien, maar wat zie je? Water, water en nog eens water’) en Klaas Toet, olieman, zoon van een Scheveningse haringvisser en al vanaf zijn twaalfde op zee. De twee stonden geanimeerd te praten, telkens een plaatsje dichterbij naar de kassa schuifelend.

Schuin achter Siemelink stond Ben Meijer, boordtelegrafist, geen spraakzame vent, maar met een goed gevoel voor timing wanneer hij wel wat zei. Toen hij zich naar hem omdraaide, trok Meijer een grimas.

“Ja, ja, de nieuwe tijd. Ik kan niet wachten.”

Typisch Meijer, dacht Siemelink. Je wist nooit zeker of hij iets meende of ergens de spot mee dreef. Misschien was het wel de spanning. Hij kende dat gevoel, dat je ondanks alle opwinding kalm probeert te blijven, maar er toch iets uitflapt. En eerlijk is eerlijk. Het was moeilijk om niet opgewonden te raken. De wereldtentoonstelling in New York! Hoeveel Nederlandse mannen zouden later kunnen zeggen dat ze hier geweest waren?

Tijdens de lange reis die de Padong had afgelegd – Amsterdam, Genua,

Suezkanaal, Aden, Colombo, Tandjong Priok, Fremantle, Melbourne, Panamakanaal, Galveston – waren de vier naar elkaar toe getrokken. Een ploegje dat meer verschillen dan overeenkomsten vertoonde, niet alleen wat betreft functie en achtergrond, maar ook qua leeftijd. Hijzelf was vierendertig, Meijer drieëntwintig en Toet eenentwintig. Werkman, die elke vraag over zijn leeftijd behendig ontweek, schatte hij begin veertig, vijfenveertig hooguit. Maar op zee, tijdens die eindeloze dagen van monotoon stampende motoren en nooit naderende horizons, onderbroken door hectische havensteden en vals vermaak, heb je vriendschappen nodig, ook al zijn ze gebaseerd op gebrek aan beter. Als schaarse kalme dagen tussen niet-aflattende stormen. Wat ook een band schiep, was dat de vier als enige bemanningsleden bereid waren Utrechts te klaverjassen.

In Galveston, een week geleden, hadden ze te horen gekregen dat de Padong New York zou moeten aandoen voor een kleine reparatie. Siemelink had een telegram naar huis gestuurd dat hij een dag of zes later in Amsterdam zou aanmeren. Toen bleek dat de bemanning in New York drie dagen verlof zou krijgen, had Tom Werkman verteld over de wereldtentoonstelling, die hij in september '39 had bezocht toen zijn schip New York aan deed. Hij had de drie overstelpt met verhalen over de bezienswaardigheden, het ene nog fantastischer dan het andere. Hoewel Siemelink veel van wat Werkman vertelde met een korreltje zout nam, was hij net als Meijer en Toet nieuwsgierig geworden naar het veelbelovende evenement en hadden ze besloten met z'n vieren 'de nieuwe tijd' te bezoeken. Vol verwachting waren ze uit Galveston vertrokken.

“WILLEN ZE EEN BEETJE bijten?” Werkman kwam achter Toet en Siemelink staan, die midscheeps aan bakboordzijde zaten te vissen. Meijer stond naast hen aan de reling.

“Jazeker”, zei Siemelink. Hij knikte met zijn hoofd naar zijn emmer. “Een paar rode snappers en iets wat ik niet ken.” In je vrije tijd een hengeltje uit-

werpen was een van de voordelen van varen in het Caribisch gebied. Gees-
terman, de eerste kok, wist wel raad met de vangst.

“En jij, Toet?”

“Nakkes”, zei hij. “Mær, ik heb æs voor de grote jongens, tonijn en zo.
Dat duurt even. Mær dan heb je ook wat.” Klaas Toets Schevenings was
onmiskkenbaar.

“Kun je die dan met een hengel vangen?”

Kennelijk was Werkman niet van alles op de hoogte, dacht Siemelink.

“Huh”, schamperde Toet. “Een mæt van me had eens een hæi te pak-
ken. Die moesten we met de tækkel aan boord haisen. Vette buit. Toen we
'm opensneden, bleken er negen kleine hæitjes in te zitten.”

Siemelink keek Toet van opzij aan. Hij zag dat ook Meijer zijn hoofd
naar Toet draaide.

“Kijk maar uit dat je geen kogelvis vangt”, zei Werkman. Hij knipoog-
de naar Meijer. “Als die onraad ruikt, pompt hij zichzelf met zeewater op
tot ie zo rond is als een kegelbal. Als je 'm dan ophengelt, ontploft ie, door
het verschil in druk met onder water. Je gezicht ziet er dan uit als een stel-
kelvarken, want de graten werken als granaatscherven.” Dat van dat opbla-
zen klopte. De rest was verzonnen. Toet leek niet onder de indruk.

“Leefden die babyhaaitjes nog?” wilde Siemelink weten.

“Jæzeker.”

“Wat hebben jullie ermee gedaan?”

“Teruggegooid. De rest hebben we opgegeten.”

“Visserslatijn”, zei Meijer.

“Kijk, Key West.” Tom Werkman wees naar een streepje land aan de
horizon. “Daar woont Ernest Hemingway. Als hij thuis is tenminste, want
hij is nogal reislustig. *The Sun Also Rises*, *A Farewell to Arms*, met hem zou ik
best nog eens een boom willen opzetten. We hebben nogal wat gemeen.”

Meijer draaide zijn hoofd naar Werkman en keek hem onderzoekend aan,
maar zei niets. Intussen was Toet opgestaan en had zijn hengel aan Sieme-
link gegeven. Hij ging voor Werkman staan en hief zijn armen. “Ik gelôof

je direct, maar wat ons nou interesseert, Werkman, benne die shows waar je het gisteren over had, met die danseressen en zo.” Hij begon limboachtige bewegingen met armen en bovenlijf te maken.

Werkman ging er niet op in. “Verderop kun je de verwoestingen van vijf jaar geleden nog zien.” Hij wees naar het noorden van de koraalarchipel, die zich als een lint uitstreckte zover het oog kon zien. “In september ’35 kwam hier de *Labor Day Hurricane* aan land. De krachtigste orkaan ooit. Windstoten van 300 kilometer per uur en meer. Vrijwel alles werd overhoopgeblazen. Bomen, huizen. Ik weet niet hoeveel doden. Zelfs de spoorlijn die de eilandjes verbond, werd vernield. De ingestorte viaducten zijn nog zichtbaar.”

Gewoonlijk waren storm en weer onderwerpen die iedere zeeman interesseerden, zeker als het om noodweer en orkaankracht ging, maar Toet had andere prioriteiten. “Toe nou, Werkman!”

Siemelink had, met twee hengels in z’n handen, zitten piekeren waar hij de kreet *A Farewell to Arms* ook alweer van kende en ineens wist hij het. Het was een film die hij een jaar of wat geleden gezien had, met Gary Cooper. Hij dacht dat Hemingway de regisseur was en wilde vragen wat Werkman dan met hem gemeen had, maar Toet was hem voor.

“Werkman? Show met schaars geklede danseressen?”

Werkman keek Toet met een vragende blik aan. “Show? *Plenty* shows. *Plenty* mooie meiden. En schaars gekleed? *Niet* gekleed, zul je bedoelen.”

“Nækt?” vroeg Toet ongelovig.

Werkman knikte een paar keer. “Ik heb nog nooit zoveel naakt gezien als in die paar dagen wereldtentoonstelling afgelopen september.” Hij keek de andere drie een voor een aan. “En ik heb heel wat naakt gezien.”

Geen van hen twijfelde daaraan. Iedereen kon zien dat Tom Werkman goed lag bij de vrouwtjes.

“Ook eh...?” Toet bewoog zijn handen voor zijn borstkas alsof hij een eigen groot gemoed aan het wegen was.

“Naakt, zei ik toch”, antwoordde Werkman.

“Echt?”

“Plenty.”

Toet leek overtuigd. “Enne?” Toet wees met z’n wijsvinger naar z’n kruis.

“Niet poedelnaakt, maar nauwelijks bedekt en soms zelfs met iets doorzichtig. Nee, de nieuwe tijd gaat veel vrijer worden. Let op mijn woorden. En op de wereldtentoonstelling nemen ze daar alvast een voorschotje op. Sommigen moeten daar nog aan wennen. Vorige zomer is de New Yorkse politie vanwege het overvloedige naakt een keer uitgerukt, aantasting van de openbare zedelijkheid of iets dergelijks. Maar de directeur van de wereldtentoonstelling legde de agenten uit dat het geen vunzigheid was, maar kunst, en dat je een Rubens ook niet uit het museum verwijderde omdat er bloot te zien was. Of de dienders wisten wie Rubens was, betwijfel ik. Waarschijnlijk dachten ze dat het om een honkbalspeler ging, maar hoe dan ook, ze zijn onverrichter zake naar het bureau teruggekeerd.”

Toet knikte goedkeurend. Siemelink dacht er het zijne van.

“Ik ben altijd een groot kunstliefhebber geweest”, deelde Meijer mee, in de verte starend.

Eigenlijk was dit gedeelte van de wereld superieur aan Nederland, dacht Siemelink. Mooi, warm en wat de vs betreft vijftig jaar vooruit. Veilig bovendien. Straks, wanneer ze New York hadden verlaten voor de laatste etappe naar Amsterdam, werd het link. Elke mijl dichter bij huis betekende meer gevaar. Dat was al acht maanden zo, vanaf het moment dat Duitsland Polen was binnengevallen en Engeland en Frankrijk de oorlog hadden verklaard aan Duitsland. Sindsdien waren dankzij Duitse U-boten en mijnen al diverse Nederlandse koopvaardij schepen gezonken, ondanks het feit dat Nederland neutraal was. En zou blijven. Net als in de Grote Oorlog.

Op 17 november was de Simon Bolivar van de KNSM bij Harwich op twee Duitse mijnen gelopen en gezonken. Op een route die bekendstond als mijnenvrij. Van de vierhonderd opvarenden vonden meer dan honderd de dood, onder wie veel kinderen.

Twee maanden later was het ss Burgerdijk op zeven mijl van Bishop Rock, het meest westelijke punt van de Scilly-eilanden, tot stoppen gedwongen

door de U48. De stuurman van de Burgerdijk, Sluijs, was met een aantal matrozen naar de U-boot geroeid om de kapitein van de onderzeeër van hun neutraliteit te overtuigen. *Kapitänleutenant* Schultze had zijn verhaal kalm aangehoord en toen geantwoord dat het Nederlandse schip gezigzagd en de marconist geseind had. Dat dat zaken waren die neutrale vaartuigen niet deden en dat het schip bovendien op weg was naar een Engelse haven en dat Duitsland in oorlog was met Engeland.

Stuurman Sluijs vertelde de waarheid toen hij uitlegde dat het schip gezigzagd had vanwege de mist en dat er geseind was omdat ze een weddenschap met de Edam hadden wie het eerst in Rotterdam zou zijn. Dat ze de Edam alleen maar wilden laten weten dat de Burgerdijk op kop lag. Schultze had Sluijs vijf seconden onderzoekend aangekeken. Toen had hij hem medegedeeld dat het hem *leid* deed maar dat hij het ss Burgerdijk ging torpederen. De bemanning kreeg een halfuur de tijd om het schip te verlaten. Ze mochten één bericht versturen en wel dat het schip na een aanvaring zinkende was en ze op zeven mijl ten zuiden van Bishop Rock in de sloepen gingen. Tot slot wenste Schultze ze een behouden thuiskomst.

De U48, die de meest succesvolle Duitse onderzeeër van de oorlog zou worden, joeg met één welgemikte torpedo het ss Burgerdijk naar de bodem van de zee, samen met enkele duizenden tonnen graan en sojabonen en wat stukgoed. De hele bemanning overleefde het incident, maar neutraal of niet, per ongeluk of met voorbedachten rade, een mijn of torpedo betekende meestal de dood.

DAT WAREN SIEMELINKS overpeinzingen voor de kust van Florida, een paar dagen eerder. Nu stonden ze in de rij voor de wereldtentoonstelling.

“Het terrein van de wereldtentoonstelling is machtig groot”, hoorde hij Werkman tegen Toet zeggen. “Duizend voetbalvelden.”

“Wordt er ook gevoetbald?” vroeg Toet.

“Ja, Scheveningse Voetbal Vereniging tegen Alles Door Oefening”, reageerde Meijer.

“Vierhonderdtweënnegentig hectare, dat is ongeveer duizend voetbalvelden”, legde Werkman geduldig uit. “Alles bij elkaar heeft het evenement honderd zestig miljoen dollar gekost. Dat zie je er ook echt aan af, maar je moet er niet aan denken wat je voor driehonderd miljoen gulden ook allemaal had kunnen doen.”

Siemelink vroeg zich af of dat wel kloppen kon. Onlangs nog had hij gelezen dat de begroting van het Nederlandse ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen tweehonderd miljoen gulden bedroeg. Het kon toch niet zo zijn dat de Amerikanen anderhalf keer de jaarlijkse Nederlandse OK&W-begroting aan één tentoonstelling uitgaven? Echt iets voor Werkman om te overdrijven. Alhoewel, Tom Werkman wist veel. En Amerika was groot. En rijk.

Tien minuten later namen ze hun kaartjes in ontvangst van de geüniformeerde suppoost en drukten ze zich door de tourniquet. Daar stonden ze dan, in hun fraaie uitgaansuniform van de Nederlandsche Scheepvaart Compagnie, op de wereldtentoonstelling in Flushing Meadows-Corona Park. Siemelink bekeek zijn kaartje: WORLD'S FAIR OF 1940. Daaronder: IN NEW YORK. En daaronder: *For Peace and Freedom*. Werkman zag Siemelink kijken. Hij tikte met z'n wijsvinger op de laatste tekst.

“Dat gaat niet lukken, hè?”

“Eén dollar”, zei Siemelink. Hij had geen zin in een politieke discussie. “Twee gulden, niet?”

“Klopt”, zei Werkman. “Voor een slof sigaretten verkeer je een dag in de toekomst.”

“Mannen...” zei Toet. Hij drukte een paar sigaretten omhoog uit een pakje Chesterfield en stak ze de anderen uitnodigend toe. “Læt de nækte maiden maar komme.”

De drie sloegen zijn aanbod af. Siemelink rookte Senior Service. Blikjes van vijftig waaruit hij er steeds tien haalde om zijn sigarettenkoker mee te vullen, een cadeau van Marianne. Dat was zijn dagelijks rantsoen en meestal redde hij het ermee. Werkman rookte een obscuur Frans merk genaamd

Celtiques en Meijer Egyptische van Bensdorp ('Bensdorp's Egyptians, van Turks-Griekse tabak', had Werkman onlangs opgemerkt).

"Het amusement vindt morgen plaats, olieman. Dat hebben we afgesproken. Vandaag bekijken we de wereld van de toekomst." Werkman zei het zonder dwang, maar het was duidelijk dat het zo ging gebeuren.

"Allemachtig", zei Siemelink, recht vooruit wijzend. "Wat zijn dat?"

"Dat", antwoordde Werkman, "zijn de *Trylon* en de *Perisphere*."

De *Trylon* was een puntig toelopende driekantige obelisk. Hij werd geflankeerd door de *Perisphere*, een reusachtige bal die in water leek te drijven. Om de twee futuristische smetteloos witte bouwwerken te kunnen betreden was een driehonderd meter lange hellingbaan aangelegd die in een boog om het water rond de *Perisphere* liep. *Trylon* en *Perisphere* waren met elkaar verbonden door middel van een grote brug. Lopen hoefde niet. Dat deed de langste lopende band ter wereld voor je.

"De *Trylon* is ruim tweehonderd meter hoog en de diameter van de *Perisphere* bedraagt bijna zestig meter", doceerde Werkman. "Stel je even voor, Siemelink, die enorme pijlpunt is dus bijna twee keer de Domtoren en als je de *Perisphere* op het Domplein zou plaatsen, zou hij twintig meter boven de Domkerk uitsteken en tot over de helft van de toren reiken. Als hij op het plein zou passen, want dat doet hij niet."

Siemelink probeerde zich het tafereel in zijn woonplaats voor te stellen en floot van ontzag.

"Straks komen we erlangs, maar nu eerst naar de spoorwegen. Dat is hier links. Te uwer informatie, heren: er zijn op het terrein tien ingangen die bij elkaar 160.000 toeschouwers per uur kunnen verwerken, er zijn zes volledig toegeruste en bemande eerstehulpposten, vijf ambulances en een vrachtwagen met een mobiel röntgenapparaat. Verspreid over het complex staan duizend openbare telefoons en vorig jaar is het evenement bezocht door vijfentwintig miljoen mensen." Werkman lepelde de feitjes moeiteloos op, iets wat Toet woordeloos becommentarieerde door Siemelink en Meijer aan te kijken en met z'n ogen te rollen.

“Nog zo’n bal erbai aan de andere kant en je hebt het grootste zækie ter wereld!” voegde hij er lachend aan toe. Nu was het de beurt aan Siemelink en Meijer om met hun ogen te rollen.

“DIT IS HET NIEUWSTE treinstel van Breda.” Ze waren op het buitenterrein van de spoorwegen beland en Werkman wees op een hypermodern driedelig treinstel in rood en wit.

“Nederlands?” vroeg Siemelink verbaasd.

“Nee, een Italiaan. De fabrikant heet Breda, met de klemtoon op *bre*. Volledig elektrisch natuurlijk. Zoals alles binnenkort elektrisch wordt: treinen, auto’s, koken, boerderijen, de hele reut. Ook bij ons.”

Dat was nou weer zoiets, dacht Siemelink. Ze waren in de vaart net bezig van kolen op olie over te schakelen. Thuis gebruikten ze gas. En dan alles elektrisch binnenkort? Over honderd jaar misschien.

“Ze noemen het de hogesnelheidstrein. Het idee is dat je een apart spoor aanlegt voor snelle passagierstreinen zodat je niet opgehouden wordt door boemeltjes en goederentreinen. Een soort snelweg voor treinen.”

Siemelink knikte goedkeurend. “Je kunt van die Italianen zeggen wat je wilt, maar er gebeurt daar tenminste wat. Ze hebben de autosnelweg uitgevonden en nu dus ook de treinsnelweg.”

“Het is waar wat je zegt”, reageerde Werkman. “Er gebeurt wat onder Mussolini. Dat geldt ook voor Duitsland. Die presteren sinds die gluipeerd met dat te kort afgeschoren snorretje aan de macht is economisch beter dan ieder ander land in Europa. Dat krijg je met een sterke man die het volk monddood maakt. Maar je moet je wel een paar dingen afvragen. Wat zijn de bijwerkingen? Waar heeft het toe geleid?”

Siemelink had meteen spijt van zijn opmerking. Werkman was een rooie rakker en je kon maar beter niet met hem in discussie gaan.

“Oorlog”, beantwoordde Werkman zijn eigen vraag.

Meijer voorkwam een dispuut over politiek. “Laten we doorlopen”, zei hij. “Ik heb genoeg treintjes gezien.”

HOOFDSTUK 2

Utrecht, 27 april 1940

“GERHARD!!”

Zodra hij zijn naam hoorde roepen, hield hij op met pianospelen, rende naar de hal en stopte vlak voor z'n moeder. Hij kantelde zijn hoofd en probeerde de inhoud van de opengevouwden brief te lezen, maar z'n moeder hield het papier zo dat hij alleen een stukje van het briefhoofd kon zien.

“Een brief van het Reformatorisch Gymnasium”, zei ze toonloos. “De rector van het Reformatorisch Gymnasium te Utrecht deelt u bij dezen mede...” Marianne Siemelink keek haar zoon ernstig aan.

“Moeder, nee toch?”

“...dat Jacobus Gerhardus Siemelink voor het toelatingsexamen tot het Reformatorisch Gymnasium te Utrecht is...”

Gerhard sloeg z'n hand voor z'n mond.

“Geslaagd!” riep ze en gooide brief en envelop de lucht in. Ze spreidde haar armen en Gerhard vloog erin. “Gefeliciteerd, jongen.” Ze kuste hem op de zijkant van zijn hoofd. Hij was twaalf, maar al groter dan zij. Gerhard maakte zich los uit de omhelzing.

“Verdomme moeder, ik schrok me kapot!”

“Taal, jongeman, taal”, sprak ze streng, maar haar ogen en gezicht stonden vrolijk.

“Daar had u me toch bijna...”

“Kom”, zei ze. “We gaan het vieren in de stad.”

“Gebak?”

“Gebak”, bevestigde ze. Ze keek hem onderzoekend aan. “Je dacht toch niet echt dat je gezakt was? Je hebt altijd achten en negens, tiens zelfs.”

Gerhard haalde z'n schouders op. "U klonk zó somber."

Ze glimlachte. "Vader zal trots op je zijn, Gerhard. Gymnasium. Zo ver heeft hij het nooit geschopt."

Gerhard pakte de brief van de vloer en las hem zelf nog een keer. Hij snoof. Naar het gym. Nog een paar maanden en dan begon het echte leven. Hopelijk had vader gelijk en bleef Holland neutraal, want als het oorlog werd, zou alles anders worden. Wie weet werd het Reformatorisch Gymnasium wel gesloten. "Kunnen we vader een telegram sturen, moeder?" Gerhard gaf de brief terug aan zijn moeder.

"Dat kan..." Ze keek bedenkelijk. "...maar een telegram naar New York kost een lieve duit."

Gerhard keek teleurgesteld.

"Vader is over vijftien dagen thuis. Dat is al gauw."

"Maar hij wil het vast graag meteen weten..."

Ze keek hem schattend aan. "Hm. Weet je wat? We zijn aanstonds toch in de stad. Na het gebak kunnen we even het hoofdpstkantoor binnenlopen en naar de prijs informeren."

"Mieters!" zei Gerhard. "Naar het hoofdpstkantoor!" Niet alleen bestond de kans dat vader vandaag nog op de hoogte zou zijn van het heuglijke nieuws, maar hij ging ook weer een bezoek brengen aan dat schitterende gebouw. Telegram of geen telegram.

Marianne Siemelink glimlachte. "Bus of tram?"

Gerhard dacht even na. "Tram", zei hij toen. Hoewel hij de bus qua vervoermiddel veruit superieur vond aan de tram, zouden ze met de laatste sneller in de stad zijn en dus sneller bij het gebak. Of het saucijzenbroodje, dat wist hij nog niet.

Jaren geleden had het stadsbestuur de beslissing genomen om de tram te vervangen door de stadsbus. Een goede beslissing, vond Gerhard. Er waren maar vijf lijnen, plus de Zeister tram dan, terwijl er in het stadsbussenplan maar liefst negen voorzien waren. Hij had de plannen samen met vader terdege bestudeerd. Bovendien waren het rammelkasten, die trams, die in

elke bocht piepten (‘als een speenvarken dat in z’n ballen wordt geknepen’, had meneer Van Asperen een keer gezegd toen alleen Gerhard hem kon horen). Van Asperen woonde een paar huizen verderop. Hij was kerkorganist, maar bepaald geen steile kerkdienaar.

Anderhalf jaar geleden was de laatste tram uit de rails genomen. Voortaan reden er splinternieuwe dieselbussen door de stad. Zeer comfortabel en veel flexibeler dan de tram. Zodra iets de rails blokkeerde – en dat gebeurde in de nauwe straatjes van de Utrechtse binnenstad om de haverklap – stond de tram stil, terwijl de bus er gewoon omheen stuurde. ‘Bovendien’, had vader gezegd, ‘kun je een busroute eenvoudig aanpassen aan veranderde omstandigheden, zoals rioleringswerkzaamheden of de vestiging van een nieuw hospitaal. Voor een tram moet je dan nieuwe rails aanleggen en dat kost een paar grijpstuivers. En tijd.’ Nee, voor Utrecht geen tram meer. Ook de Zeister tram had zijn langste tijd gehad. Zei vader. De toekomst van het openbaar vervoer lag bij het automobiel. Nou nog die ellendige rails de straten uit. Het afgelopen jaar had hij al twee keer een smak gemaakt omdat zijn voorwiel in een spoorstaaf was beland. Moeder was ontstemd geweest vanwege de extra uitgaven aan de rijwielhersteller, Gerhard vanwege de schaafwonden op z’n knie.

“Ik mag toch wel een lange broek aan, hè moeder?” Gerhard haatte het feit dat hij op z’n twaalfde nog in een korte broek moest lopen.

“Natuurlijk”, zei zijn moeder.

“En zodra ik naar het gym ga, is het helemaal afgelopen met dat kinderachtige gedoe. Ik ga echt niet voor schut lopen daar.”

Zijn moeder glimlachte. “Natuurlijk niet.”

“Hoezo, natuurlijk niet?” sprak Gerhard fel.

“Niet zo brutaal, jongeman. Ik zei ‘natuurlijk niet’ omdat je natuurlijk niet voor schut hoeft te lopen op het gym.” Ze keek hem streng aan.

“Neem me niet kwalijk, moeder. Ik dacht...”

“Je moet echt leren niet zo... Nou ja, je weet wat ik zeggen wil. Het is niet de eerste keer dat je je oordeel te snel klaar hebt.” Ze ontspande haar

gezicht en zuchtte. “Kom, we gaan je toelating vieren. Uit, die korte broek. Die kan naar de zending, na de zomer dan.”

Gerhard dacht aan de kinderen in donker Afrika die straks voor aap liepen in zijn afdankertjes, vooral de zielenpiet die zijn drollenvanger zou krijgen.

Vijf minuten later liep hij met zijn moeder de Oudwijkerlaan uit, hij in z'n zondagse lange broek en zij in haar korte bontjas. En op hakken, waardoor ze even groot leek als Gerhard. Via de Willem Mengelberglaan, de overgang over de Oosterspoorbaan en het Oorsprongpark kwamen ze bij de tramhalte aan de Biltstraat. Nog geen vijf minuten later stapten ze in. Je hoefde nooit lang te wachten op de Zeister tram. Hooguit tien minuten als hij net voor je neus wegreed.

“Van Angeren of Noteboom?” vroeg moeder toen ze de Wittevrouwenstraat inreden. “Voor Noteboom moeten we er zo uit, anders kunnen we nog even blijven zitten.”

“Van Angeren natuurlijk, en moeder, die zaak heet tegenwoordig *The American Lunchroom*.”

Een simpele keus. The American Lunchroom was veruit superieur aan Noteboom. Sinds de verhuizing van de Leidsekade naar de Lange Viestraat een paar jaar eerder was Van Angeren veranderd van een saai etablissement (‘vette taartjes voor vette taarten’, volgens meneer Van Asperen) in een moderne zaak voor moderne mensen, met een moderne naam. De nieuwe zaak had een prachtige gevel gekregen. Art deco. Dat had hij opgezocht in een van de vele architectuurboeken van vader.

Ook vanbinnen was het een mooie zaak. Volgens het *Utrechtsch Nieuwsblad*, dat een stukje gepubliceerd had naar aanleiding van de opening, was het trappenhuis zelfs ‘oogstrelend’. Echt Amerikaans, die verschillende niveaus, en dus goed. Want uit Amerika kwamen alleen maar goede dingen: echte beeldverhalen, die vader meenam als hij op Amerika gevaren had, zoals *Superman*, de allernieuwste *comic* (niet van die flauwe onzin als Jan Zeedijk in het *Utrechtsch Nieuwsblad*), Coca-Cola en mooie sleeën, die je in Utrecht helaas maar zelden zag. En nog veel meer.

Moeder vond de nieuwe Van Angeren ook een verbetering, maar volgens haar was Noteboom toch ‘meer op stand’. En dat was nou net wat hij er vreselijk aan vond. Duitse inrichting voor stijve dames in bontjas. Behalve wanneer moeder er zat, natuurlijk. Die droeg weliswaar bontjassen, maar was Duits noch stijf. Nee, wat vriendjes weleens zeiden, dat ze zich voor hun moeder schaamden, dat had hij nooit. Goed, ze was streng en ouderwets en deed soms ergerlijk, maar als hij haar zag lopen of zitten was hij altijd trots op haar. Zo’n mooie vrouw zou hij later ook trouwen.

De tram nam luid piepend de bocht van de Voorstraat naar de Potterstraat, langs de verkeersagent op zijn poste fixe. Vanaf zijn plek aan het raam had Gerhard perfect zicht op het schitterende hoofdpstkantoor. Hij was er expres voor aan de linkerkant gaan zitten. Vanbinnen was het gebouw nog fraaier, een moderne kathedraal, met die paraboolvormige hal van gele baksteen en glas. Als zijn moeder een telegram naar vader wilde versturen en hij hoefde niet naar school, zeurde hij net zo lang tot ze naar het hoofdpstkantoor gingen in plaats van een van de bijkantoren aan de Biltstraat of Burgemeester Reigerstraat, die veel dichterbij waren.

“We kunnen ook naar Vroom & Dreesmann gaan voor een *thé complet*.”

Knarsend stopte de tram bij de halte Potterstraat.

“Voor V&D op de Stadhuisbrug moeten we er nu uit.”

“Nee, moeder”, zei Gerhard. Hij zei het zonder z’n hoofd van de creatie van Crouwel af te wenden. “The American Lunchroom.”

Vroom en Dreesmann had in Utrecht twee vestigingen, de oude op de Stadhuisbrug en een splinternieuwe op de Lange Viestraat. Iets drinken in het torentje van ‘de oude’ was bepaald geen straf, want je had er een prachtig uitzicht over de binnenstad. Ook de schitterende nieuwe Vroom en Dreesmann met z’n vele glas en rondingen had een fraaie lunchroom.

“De nieuwe Vroom en Dreesmann is ook nog een mogelijkheid”, zei zijn moeder, alsof ze gedachten kon lezen.

“Nee, moeder, een andere keer.” Waarom moesten volwassen van iets simpels altijd iets moeilijks maken?

De tram kruiste de Oudegracht en reed de Lange Viestraat in. Rechts passeerden ze het pand van B. Dijckhoff in heren- en kinderkleding, met z'n futuristische hoektoren, volledig van glas. De nok leek wel een verticale zeppelin. Bij Jules Verne zou het ding beslist een raket zijn geweest. Misschien was de architect wel een liefhebber van Verne. Of familie.

Links op de hoek, naast The American Lunchroom, was de nieuwe Galeries Modernes in aanbouw.

“Dat schiet aardig op”, zei moeder toen ze waren uitgestapt en de tram de overkant niet langer aan het zicht onttrok.

Gerhard knikte. Utrecht zou er binnenkort weer een fraai gebouw bij hebben. Hij had het ontwerp in de krant gezien en wat hem betreft werd de nieuwe Galeries nog mooier dan de nieuwe Vroom en Dreesmann. “Ja, moeder, nog een paar maanden en dan is de Lange Viestraat de mooiste winkelstraat van Nederland.”

Iets meer dan een jaar geleden, medio maart '39, was de oude Galeries Modernes afgebrand. Oom Wim had hem de volgende dag meegenomen naar het uitgebrande gebouw. ‘Aangestoken’, was diens mening. ‘Stond in de weg. Net als het station vorig jaar. Dat die halfbakken opknappoperatie afbrandde, kwam ook heel goed uit. Allemaal slappigheid van de overheid. De oude orde.’

Dat van dat in de weg staan klopte. De oude Galeries Modernes was het enige bouwwerk dat nog gesloopt moest worden om de brede winkelcorridor Potterstraat-Viestraat-Vredenburg mogelijk te maken. De directie van het warenhuis had echter geweigerd aan de opheffing van de flessenhals tussen Potterstraat en Vredenburg mee te werken. Daarop had de gemeente het winkelbedrijf voor de rechter gedaagd om de sloop af te dwingen. Die zaak kon geseponereerd worden, want het pand was door de brand onherstelbaar beschadigd.

Gerhard wist niet of oom Wim gelijk had dat de branden waren aangestoken, maar vader had gezegd dat beide op een voor de gemeente wel zeer welkom tijdstip hadden plaatsgevonden. Die van het station had bovendien een zeer

ongewoon schouwspel opgeleverd. Hij was met vader gaan kijken, de dag na de brand. Dat was op 18 december vorig jaar en het was bitter koud. Zo koud dat het bluswater het verkoolde stationskarkas had omgetoverd in een ijspaleis, met duizenden ijspegels, en het stationsplein in een immense schaatsbaan. Een sprookjesachtig wintertafereel, maar zonder schaatsers, want de politie hield iedereen op afstand.

EVEN LATER STAK GERHARD met z'n vorkje de eerste hap uit zijn enorme mokkapunt. Een groot glas ijskoude Coca-Cola stond ernaast. Zijn moeder had wienermelange met Sachertorte genomen. "Gaan we vader afhalen in Amsterdam?" vroeg hij nadat hij zijn eerste hap had doorgeslikt. "12 mei valt op een zondag."

Zijn moeder aarzelde. "Dat hangt een beetje af van het tijdstip en..."

"Ze lopen zaterdagmiddag binnen en dan is vader de volgende dag rond elf uur vrij." Gerhard kende de regels en patronen van de Nederlandsche Stoomvaart Compagnie.

"In dat geval... Waarom niet?"

"Tof. En dan gaan we zo meteen even naar het hoofdpstkantoor, hè moeder?"

Ze zuchtte. "Jazeker, Gerhard, maar doe alsjeblieft niet zo ongeduldig. We zitten net."

Gerhard had er nog aan toe willen voegen 'en kunnen we dan op de terugweg langs Het Rusthuis om de tantes op de hoogte te brengen van het goede nieuws?', maar hij besepte dat die vraag later meer kans op een positief antwoord zou maken.